

ного курсу. 1С — Учебный центр «1С — Теллур», uc@tellur.com.ua. 2008. — 422 с.

5. Коцупатрий М.М., Бірюк О.Г. Облікова політика підприємства: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2010. — 273 с.

6. Царьов М. С. Інформаційні системи і технології обліку в АПК: практикум. — К.: КНЕУ, 2005. — 368 с.

7. Коцупатрий М.М., Царьов М.С., Мазур А.В. Комп'ютерні технології обліку в агропромислових формуваннях. — К., 2007. — 200 с.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2011 р.

УДК633.18:338.439.4(477.7)

О. В. Аверчев, канд. с.-г. наук, доцент,
директор інституту післядипломної
освіти та дорадництва,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ РИСУ В УМОВАХ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано результати виробництва і реалізації рису в Україні. Визначено основні пріоритетні напрями підвищення ефективності функціонування галузі.

Ключові слова: виробництво, реалізація, рисівництво, ефективність, рентабельність.

В статье проанализированы результаты производства и реализации риса в Украине. Определены основные приоритетные направления повышения эффективности функционирования отрасли.

Ключевые слова: производство, реализация, рисоводство, эффективность, рентабельность.

In the article analyzed the results of the production and sale of rice in Ukraine. The main priority directions of increase of efficiency of functioning of the sector.

Key words: production, sale, rice cultivation, efficiency, profitability.

Постановка проблеми. Нарощування виробництва рису в Україні має стратегічне значення для підйому національної економіки, від вирішення якого залежить продовольча безпека країни. В структурі імпорту зернових культур в Україну рис перевищує 70 %. В умовах вступу України до СОТ щорічно зростає частка імпортової продукції на ринку, яка не завжди відповідає стандартам якості, є генномодифікованою і пропонується до про-

дажу в широкій реалізаційній мережі. При цьому вітчизняні підприємства мають досить складну ринкову ситуацію і вимушені працювати в умовах жорсткої конкуренції і обмеженого платоспроможного попиту населення. Свою конкурентоспроможність вони повинні довести і за ціною і за якістю пропонованого до продажу рису. Вітчизняна рисова крупа визнана як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку як високоякісний продукт харчування, що користується попитом у споживачів. У даному аспекті підвищення рівня ефективності виробництва продукції є найважливішим завданням для виробника і рішення цього питання повинні сприяти не тільки заходи на рівні держави, а й на регіональному рівні.

Рис належить до найдавніших, найпоширеніших і найголовніших високоврожайних культур світового землеробства. Вирощується рис у 112 країнах світу на площі понад 150 млн га. Більш ніж для половини населення землі рис є основним продуктом харчування. Рисова крупа завдяки високій поживності і засвоєнню вважається одним із кращих продуктів для дієтичного харчування. Зерно рису переробляють на борошно, крохмаль, пудру, спирт. Із рисової соломи одержують високоякісний папір, дуже тонкий і міцний (цигарковий кращих сортів).

Україна має значні природно-економічні ресурси для розвитку галузі рисівництва. З метою забезпечення населення країни рисом згідно з науково-обґрунтованими нормами (річна потреба у зерні рису з розрахунку на душу населення становить 6,0 кг на рік) необхідно виробляти 252 тис. т рису, а рівень виробництва 2010 р. становить лише 58,7 % внутрішньої потреби країни. Галузевою комплексною програмою «Рис України 2010—2015 роки» передбачається в процесі здійснення першого етапу відновлення та розвитку галузі рисівництва в Україні забезпечити населення України власним продуктом на рівні існуючого споживання 2,5 кг рисової крупи на одного жителя країни. У подальшому в разі ефективного виконання завдань Програми планується поступове збільшення забезпеченості населення країни рисом до науково обґрунтованих медичних норм — 4 кг на рік, з поступовим нарощенням експортного об'єму [3]. Тому для досягнення оптимального рівня виробництва цієї цінної продукції в Україні необхідно провести організаційно-економічні, агротехнологічні зміни у виробництві, а саме: оптимізувати площі посівів, впроваджувати адаптивні технології вирощування, висівати перспективні сорти, застосовувати фітомеліоранти в агроеліоративному полі рисової сівозміни.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблематикою. Проблематикою ефективності виробництва та розвитку рису в умовах різних регіонів України займалися вчені О.О. Тітков, С.В. Ковальов, Л.М. Грановська, Р.А. Вожегова, Р.В. Морозов [1—4].

Виділення невирішених проблем та формулювання цілей статті. Проте, якщо проблеми функціонування галузі рисівництва на рівні держави досліджені достатньою мірою, то ряд важливих аспектів підвищення ефективності виробництва та формування ринку зерна в природно-економічних зонах і окремих областях потребують додаткового розгляду. Це стосується насамперед комплексного аналізу факторів, що впливають на рівень і динаміку показників економічної ефективності рисівництва, обґрунтування шляхів відновлення конкурентоспроможності галузі, визначення особливостей кон'юнктури регіонального ринку та напрямків підвищення ефективності його функціонування. Тому ця проблематика є актуальною і потребує її вирішення.

Основним завданням наших досліджень було визначення рівня ефективності виробництва та реалізації рису в Причорноморського степу України та обґрунтування шляхів зростання ефективності його виробництва.

Виклад основного матеріалу. Розвиток галузі рисівництва, забезпечення продовольчих потреб населення на внутрішньодержавному ринку пов'язані необхідністю зростання ефективності вирощування рису, можливістю підприємств-виробників витримати конкуренцію із імпортною продукцією. За твердженнями науковців, особливістю розвитку галузі в регіоні є те, що рис є унікальною культурою зрошуваного землеробства Причорноморської низини південної частини України, яка має велике економічне і соціальне значення для степових районів, які завдяки зрошенню і рисосіянню стали досить вагомими виробниками цінної продукції. З іншої сторони, постійне затоплення ґрунтів сприяє корінній перебудові не тільки ґрунтоутворювальних процесів, а й всього екологічного середовища регіонів. Експлуатація рисових зрошувальних систем Краснодарського типу привела до корінних змін гідрологічних умов і меліоративного стану всієї території Причорномор'я [4, с. 185—189].

Серед регіонів України, де займаються вирощуванням рису, найуспішною є АР Крим. Середня врожайність за роки досліджень у цьому регіоні становила 51,5 ц/га. В Одеській області цей показник був дещо нижчим — 39,4 ц/га. Херсонська область збирала врожай рису в середньому на рівні 43,8 ц/га.

Найвищий валовий збір рису в Україні був у 2010 р. — майже 148 тис. т при середній урожайності 50,5 ц/га. Діаграма (рис. 1) відображає структуру виробництва рису за регіонами.

Рис. 1. Валовий збір рису, тис. ц

Порівняно з 2005 р. валовий збір рису в Україні збільшився на 37,2 %, врожайність — на 14 %, площі, з яких зібрано врожай, — на 27,0 %. Тобто, збільшення валового збору відбувається в більшій мірі за рахунок збільшення площ, а не за рахунок інтенсифікації виробництва та збільшення врожайності.

Ця ситуація зумовлена рядом об'єктивних чинників.

По-перше, організаційно-економічні фактори пов'язані з тим, що в процесі реформування нові власники не завжди мають можливостей для своєчасного ремонту та підтримки у робочому стані внутрішньогосподарської мережі каналів і гідротехнічних споруд. Короткострокові договори оренди на розпайовані земельні ділянки спричиняють економію коштів шляхом спрощення і здешевлення технології вирощування рису. В сучасних умовах господарюючі суб'єкти працюють у режимі постійного зростання цін на засоби захисту рослин від шкідників і хвороб, мінеральні добрива, паливно-мастильні матеріали, енергоносії, насіння та інші види витрат, тому собівартість рису по країні зростає, про що свідчать і наші дослідження.

По-друге, технологічні фактори негативного впливу на ситуацію в галузі пов'язані з тим, що порушується науково-обґрунтована сівозміна, технологічна дисципліна, не обґрунтовуються норми і строки внесення добрив, проведення агротехнічних заходів, системи зрошення зношені майже на 50 % і потребують постійного ремонту.

По-третє, екологічні чинники, в порівнянні з іншими галузями, мають більш вагомий вплив на розвиток і результати виробництва рису.

Аналіз динаміки реалізації рису (табл. 1) в Причорноморському степу України протягом 2007—2009 рр. показав, що ситуація далеко не стабільна. Частина валової продукції, яка вироблена аграрними підприємствами, реалізується за різними каналами — державі, населенню, на ринку, переробним підприємствам та іншим установам і організаціям. Важливим показником, що характеризує товарність виробництва валової продукції є рівень товарності, який визначається як процентне відношення обсягу товарної продукції до валової. Рівень товарності рису, за результатами наших досліджень, з кожним роком зменшується і в 2009 р. становив лише 34,7 % (табл. 1). На нашу думку, це пов'язано з низькими закупівельними цінами на рис-сирець.

Таблиця 1

ПОКАЗНИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ РИСУ В УКРАЇНІ

Показники	2007	2008	2009	2009 р. у % до 2007 р.
Кількість реалізованої продукції, тис. т	60,3	36,5	41,2	68,3
Рівень товарності, %	58,5	41,8	34,7	×
Повна собівартість 1 ц, грн	87,91	155,70	161,78	184,0
Середня ціна реалізації, грн	92,80	216,63	261,55	281,8
Прибуток в розрахунку на 1 ц, грн	4,89	60,93	99,77	×
Рівень рентабельності, %	5,6	39,1	61,7	×

Підприємства намагаються реалізовувати рис уже після переробки або зберігають врожай для реалізації в наступному році при більш сприятливій ціновій ситуації. До речі, за роки перебудови економічних відносин у галузі вдалося зберегти потужну інфраструктуру з переробки і зберігання товарного зерна і насіння. Крім того, звіт про результати реалізації продукції подають тільки сільськогосподарські підприємства, а частина продукції може залишатися у власників паїв, орендаторів, які є підприємцями і не звітують за кінцеві результати своєї діяльності.

В умовах реалізації продукції на ринку підприємства за останні роки мають досить сприятливу ситуацію щодо співвід-

ношення ціни і собівартості. Що стосується собівартості, то вона значно збільшилась — у 2009 р. на 84,0 % у порівнянні з 2007 р. Ціна реалізації рису також значно зросла. Якщо у 2007 р. підприємства реалізували продукцію за ціною 92,80 грн/ц, то у 2009 р. — 261,55 грн/ц, що у 2,8 рази більше. Зростання ціни на рис спричинено в основному зростанням попиту на ринку, адже споживачі віддають перевагу рису вітчизняного виробництва, який має вищі якісні і поживні властивості, порівняно з імпортом. Крім того, останнім часом ціни на споживчому ринку, особливо на крупи, мають тенденцію до зростання через ажіотажний попит і незбалансованість попиту і пропозиції. Прибуток надає можливість дати аналіз економічної ефективності виробництва. Прибуток у розрахунку на 1 ц у господарствах, які займаються вирощуванням рису в умовах Причорноморського степу, з кожним роком збільшується і в 2009 р. досягає 99,77 грн. Рівень рентабельності також значно збільшився, що свідчить про позитивні тенденції в галузі рисівництва і про можливість розширеного відтворення. У 2009 р. рівень рентабельності становить 61,7 %.

Але частина господарств, особливо невеликих розмірів, на сучасному етапі має ряд проблем, пов'язаних з руйнуванням зрошувальних систем; повною відсутністю спеціалізованої техніки вітчизняного виробництва, яка використовується при вирощуванні рису; незахищеністю зі сторони митних бар'єрів та перекладанням функцій держави із забезпечення умов зрошення на плечі аграріїв, які користуються послугами з подачі води.

Недостатній рівень економічної ефективності галузі сьогодні є наслідком дії ряду факторів, серед яких у першу чергу потрібно виділити погіршення соціально-економічних умов господарювання, недостатнє забезпечення засобами виробництва й недоотримання, у зв'язку із цим, вимог технології вирощування культури, а також збільшення собівартості продукції (підвищення цін на пестициди, мінеральні добрива, пально-мастильні матеріали, насіння тощо). У середньому по країні з різних причин, збільшується собівартість рису. Практично 3—3,5 тонни зерна йде на покриття витрат на 1 га посіву, тому господарства, що отримали низький урожай, знаходяться у збитку, це, у свою чергу, приводить до скорочення посівних площ, переорієнтації на інші культури.

Виробництво рису залишається ефективним і економічно вигідним для рисосіючих господарств за умови забезпечення високої врожайності рису, і завдання це сьогодні може бути успішно

вирішене на основі впровадження у виробництво інноваційних енерго- і ресурсозберігаючих технологій із мінімізацією негативного впливу на зовнішнє середовище. В цьому і полягає основа зростання ефективності вирощування рису.

Висновки та пропозиції. На нашу думку, підвищення ефективності виробництва в галузі ґрунтується на трьох основних напрямках. На рівні окремих виробників необхідно впроваджувати сучасні ресурсозберігаючі технології, високоврожайні сорти, науково-обґрунтовану систему сівозміни.

На регіональному рівні, враховуючи стратегічне значення вирощування рису, необхідно розробити комплексні програми розвитку, які б враховували організаційно-економічні і екологічні аспекти виробництва рису, до реалізації яких залучити провідні наукові установи, дорадчі служби, потенційних інвесторів. Зокрема в «Стратегії економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 р.» передбачається ряд заходів, які стосуються безпосередньо і галузі рисівництва:

— запровадження інноваційних технологічних проектів дозволить значно збільшити реалізацію генетичного потенціалу рослинництва, перехід на адаптовані системи землеробства вирощування екологічно чистої продукції; збільшення обсягів кредитування закупівлі насіння, добрив, засобів захисту сільськогосподарськими виробниками;

— розбудова системи агромаркетингу області, забезпечення стабільного функціонування галузевих ринків продовольства, зменшення обсягів неринкового обігу сільськогосподарської продукції, накопичення страхових запасів основних продуктів харчування, розвиток відповідних інфраструктурних потужностей (елеваторів, сховищ, холодильників;

— створення агропромислового науково-виробничого кластеру на базі Регіонального агропромислового центру [5].

На рівні держави галузь потребує не тільки підтримки безпосереднього виробника у вигляді компенсацій за енергоресурси та дотацій у розрахунку на 1 га, а кардинальних інвестиційних проектів щодо впровадження нових і реконструкції діючих зрошуваних систем. Необхідно створити державні стратегічні запаси рису, за допомогою яких держава могла б регулювати цінову ситуацію на ринку. З метою підвищення інформаційної складової ефективності виробництва рису необхідно впроваджувати такі напрями діяльності як регулярний аналіз і прогноз ситуації на зерновому ринку; розробка та фінансування державних цільових програм; економіко-екологічний моніторинг рисових зрошувальних систем.

Важливою складовою державного регулювання галузі є прийняття Галузевої комплексної програми «Рис України 2010—2015 роки». Задекларовані Програмою обсяги виробництва рису, забезпечать понад 50 % рентабельності поточних витрат і дозволять вести рисівницьку галузь на засадах розширеного виробництва. Для забезпечення ефективного функціонування галузі рисівництва і отримання запланованого Програмою рівня виробництва потреба у грошових та матеріально-технічних ресурсах орієнтовно буде складати — 1600 млн грн. Загальна економічна та соціальна ефективність розробленої Програми буде залежати, насамперед, від кон'юнктури ринку, від дієвості інструментів державної аграрної політики, окупності витрат, пов'язаних з розвитком галузі щодо кількості виробленої продукції [3]. Тому її узгодженість з регіональними програмами, контроль їх виконання стануть запорукою успіху перспективного розвитку виробництва рису.

Література

1. Ковалев С.В. Пути решения проблем рисосеяния в Украине / С.В. Ковалев, Т.С. Ковалева // Пути решения проблем при выращивании риса в агроэкологических системах умеренного климата: Материалы международной научно-практической конференции, 4—8 августа 2008 г. — Скадовск: Институт риса УААН, 2008. — С. 177—185.
2. Морозов Р.В. Основные аспекты эколого — экономического развития Причорноморского региона Украины с учетом развития рисоводства / Р.В. Морозов // Пути решения проблем при выращивании риса в агроэкологических системах умеренного климата: Материалы международной научно-практической конференции, 4—8 августа 2008 г. — Скадовск: Институт риса УААН, 2008. — С. 267—268.
3. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Галузевої комплексної програми «Рис України 2010—2015 роки» від 14.10.2010 р. № 647 / 139.
4. Титков А.А. Мелиоративные особенности, проблемы и перспективы развития рисосеяния Украины / А.А. Титков, А.В. Кольцов // Пути решения проблем при выращивании риса в агроэкологических системах умеренного климата: Материалы международной научно-практической конференции, 4—8 августа 2008 г. — Скадовск: Институт риса УААН, 2008. — С. 185—189.
5. Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 року. — Херсон, 2007. — 141 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2011 р.